

27. Berga kyrkogård A. Sunnerbo hd.

Pl. XVIII: 1, 2.

Litteratur: Liljegren: brev till J. Adlerbeth 1831 i V. H. A. A:s arkiv, teckning i LfB.; L. 1255; P. Vistrand: sockenbeskrivning m. teckning i N. Sm. Ark., teckning i A. T. A., Sunnerbo bl. 10; Ihrfors: Smol. sacra III s. 308 med teckning; O. Källström: teckning den 28/7 1919 i Mg.; Kinander i N. Sm. Medd. 1922 s. 46, i Smäländska Hembygdsböcker II s. 45; Friberg: foto i N. Sm. Ark.

I Berga socken, som är rik på fornlämningar, i synnerhet järnåldersgravfält med bautastenar¹, finnas fyra runstenar, Sm. 27—30. Hos L. upptagas dessutom ytterligare fyra runstenar från Berga kyrka, 1256—1259, om vilka det upplyses: »I kyrkomuren inlagde vid nya kyrkobyggnaden. Funnos i gamla kyrkan vid läktaren med inskriften vänd inåt kyrkan.» Denna kyrka revs 1821. Någon inskrift meddelas ej. Tyvärr upplyser ej Liljegren om var de blivit inlagda. I väggen till Ryssby kyrka ligger också en runsten, Sm. 39, vars inskrift vi endast tack vare en lycklig tillfällighet känna till, och i Södra Ljunga kyrka har nyligen en runsten, Sm. 43, helt oförmodat kommit i dagen.

Av de fyra runstenar i Berga, som ännu äro tillgängliga för undersökning, ligga två, Sm. 27—28, på var sin sida om huvudingången till kyrkogården. Sm. 27, som närmast skall tagas upp till behandling, har enligt upplysningar, som Vistrand fått, suttit inmurad i en dörröppning i gamla kyrkan.² Den lades sedan, enligt L., som trappsten vid nya kyrkans södra dörr. När den togs upp därifrån är ej känt. Det första meddelande jag funnit om denna sten, som är okänd i 1600- och 1700-talets antikvarisk-topografiska litteratur, förekommer i ett brev från Liljegren till Jakob Adlerbeth, daterat Linköping den 13 juli 1831.

Stenen är 208 cm. lång, 50 cm. bred, 30 cm. tjock, och runorna äro 14 cm. höga. Dess högra ända, som den nu synes på fotografiet, är den som stod i jorden, när stenen var upprest. Toppen är borta, och utmed den vänstra kanten, den som nu ligger mot marken, är stenen avslagen, så att endast den nedre hälften av runorna finnes kvar. Utmed den andra långsidan har skriftytan släthuggits, så att alla spår av runor försvunnit. Runorna stå på en randslinga, vars avslutning går upp mitt på stenen och slutar med ett kors, som endast delvis är bevarat. På samma sätt är inskriften anordnad på den andra stenen vid kyrkan, Sm. 28. De runor och delar av sådana, som finnas kvar, äro ganska djupa och tydliga. Inskriften lyder:

— — rþr · ristī · kuml · þe · · · · · — apis · o · eklanti ·

1 5 10 15 20 25

Av de tre första runorna är endast basen kvar. Jag håller på goda grunder för troligt, att här stått **þurþr**. L:s förslag **Virikr** måste förkastas liksom Vistrands **Þlþr**. Det första strecket hör helt säkert till inramningen och sammanbinder de långsgående ramstrecken. Nästa streck är, antager jag, nedersta delen av ett **þ**. Avståndet från det supponerade **þ**s huvudstav till nästa stav är tillräckligt stort, för att bistaven till ett **þ** skall ha fått plats där, fast intet av denna bistav nu finnes kvar, emedan dess nedre ände nått huvudstaven högre upp. Jfr 15 **þ**, vars bistav når huvudstaven på ett ännu större avstånd från basen. Det därefter följande strecket, vilket löper parallellt

¹ Kjellmark: Kronob. läns fornl. s. 91.

² Vistrands notiser om denna sten äro — med undantag av läsningen — tryckta i Rosengrens Ny Smål. Beskr. III (Sunnerbo) s. 38.

med det föregående, är sannolikt huvudstaven till **u**, och nästa streck, som från kanten går snett nedåt, är bistaven. Runan är lika bred vid basen som 12 **u** i **kuml**. De två närmast därefter följande strecken utgöra nedre hälften av 3 **r**. Av dess bistav synes hela nedre hälften, och det allra nedersta stycket av bistavens övre hälft kan även ses. Fragmenten av det antagna 2 **u**:s bistav och 3 **r**:s huvudstav fattar L. som nedre delen av ett **r**, och på teckningen i LfB. går det senare i riktning snett in mot det förra. 3 **r**:s bistav är på samma teckning alldeles rak och läses i av Liljegren. Även på Vistrands teckning ha **u**:s bistav och **r**:s huvudstav och bistav återgivits felaktigt, i det de där löpa samman, så att de tillsammans se ut som gaffeln till ett **h**, felaktig rekonstruktion med all säkerhet. Av nr 4 **p** synes nedre hälften, huvudstaven ett stycke ovanför bistavens nedre ända och av bistaven dess nedre hälft. Liljegren och Vistrand ha fattat runan som ett **k**. Den är emellertid med all säkerhet **p**. Jämför man bistavens placering på 15 och 19 **p** å ena sidan och på 11 **k** å den andra, ser man, hur betydligt högre den sitter på den senare. Av 5 **r** fattas övre delen, men läsningen är säker. Läsningen **purpr** har alltså goda skäl för sig. Framlidne stationsinspektör Werner i Lagan berättade för mig, att »den runsten, som ligger i trappan, av folket kallas för *Torestenen*». I västra trappan ligger en gravsten, och det är den, som åsyftas med denna benämning. Någon runsten har aldrig legat på denna plats, men gravstenen har fått uppbära den muntliga traditionen om kyrktrappans runsten, sedan denna togs upp (se ovan!), och det är egentligen den senare, som avses med »Torestenen», vilken benämning förmodligen härrör från inskriftens första ord **purpr** och har uppkommit på en tid, då av de första runorna mera var bevarat än nu. Det kan ha varit fallet ända tills nya kyrkan byggdes.¹ Nr 9 är med säkerhet **t**, ej **p**; i senare fallet skulle bistaven varit synlig. **t**-bistavarna höra till det avslagna. 14 är **i**. Toppen är borta, av bistaven synes den nedersta spetsen. Nr 16 är **e**. I L. finnes ej denna runa, och på teckningen i LfB. synes på dess plats endast ett kort streck utan någon stingning. Av 17 synes nu endast nedersta tredjedelen. Av sammanhanget framgår, att runan bör ha varit **t**. Mellan denna runa och den nästa synes ett streck, som emellertid är av naturen. Nr 23 är **e**. Liljegren läser denna runa **h**, Vistrand i N. Sm. Ark. likaså; på Vistrands teckning i A. T. A. är den ritad som **h**. En tydlig snedfåra går här över huvudstaven i samma riktning och på samma plats som bistaven till ett **a**, men det bör observeras, att denna fåra utgör en del av gränsen till en hög avsats på stenen och sträcker sig i den senares längdriktning, fortsättande över de kringstående runorna både åt höger och vänster. Strax ovanför skärningspunkten mellan denna fåra och huvudstaven är dessutom en liten, fullt tydlig grop, som utgör stingningen av **i**. Av runorna 28—29 **ti** är nedre hälften borta.

1—5 (*pó*)**rðr** är i hela Skandinavien ett av de vanligaste namnen. I Sverige förekommer det talrikt i runinskrifter — t. ex. de småländska L. 1204 från Säby, L. 1231 från Nävelsjö, L. 1201 från Visingsö — och diplom från såväl Svea- som Götaland och ingår även i ortnamn.²

11—16 **kuml**·**pe**; ang. *kumbl* se s. 61 f.!

17—21 rsv. (*æn*)**daðis**, pass. 3 sg. pret. av verbet *ænda*. Jfr **sar**·**etapis**·**o**·—**klanti** Sm. 29 Ingelstad i samma socken, **im**·**itapisk**·**ou**·**tr** i **krikum** Sm. 46 Eriksstad i grannsocknen Vittaryd. Ang. passivändelsen -s se s. 146! Samma vokal i stamstavelsen förekommer i **entapus** Sö. 34, **etapis** D. II, 251 (Sv. Rr. s. 19, Uppland), Ög. 155, **entapis** Sö. 9, Sö. 85, L. 1590 (Gotland) och sannolikt även i **eetapis** Ög. 81, **aitapis** Ög. 81. Dessa exempel visa, att rsv. *ændas(k)* använts = dö. Brate antager, att *andas* brukats i samma betydelse, liksom fvn. *andask*, och att det är en form av detta verb, som föreligger i **anlapis** Sö. 65.³ **antapis** läses på Sö. 33 och D. II, 19 från Uppland.

¹ Jag fick ej reda på traditionen om »Torestenen», förrän jag hade läsningen klar för mig, och stenens namn kan sannolikt annoteras som en bekräftelse på läsningens riktighet.

² Dieterich, Lgr.-Brate, Lind: Dopn., Nielsen.

³ Södermanlands Runinskrifter s. 50.

Detta antagande är ej nödvändigt, då runan **a** kan vara tecken för *æ*. På den anförda D. II, 19 skrives preteritum av *lāta* **lat**.

Transskription:

(*pó*)*rðr reisti kumbl þe (d)aðisk á Englandi.*

Översättning:

Tord reste denna vård dog i England.

28. Berga kyrkogård B. Sunnerbo hd.

Pl. XIX: 1.

Litteratur: Liljegren: teckning i LfB.; L. 1260; Wieselgren: Ny Smål. Beskr. II s. 900; P. Vistrand: teckning i N. Sm. Ark., teckning i A. T. A., Sunnerbo bl. 10; Ihrfors: Smol. sacra III s. 308 med teckning; O. Källström: teckning d. ²⁸/7 1919 i Mg.; Kinander i Småländska Hembygdsböcker II s. 45.

Wieselgren l. c. hänvisar till L., men läsningen avviker på ett par punkter från L:s och kan vara oberoende av denna. Alla de övriga källorna innehålla originalläsningar.

Av denna sten är endast toppen bevarad. Den har förut legat i östra kyrkogårdsmuren på utsidan.¹ Nu ligger den mittemot den förut beskrivna Sm. 27 vid huvudingången till kyrkogården. Stenen är 1 m. lång utmed den längsta sidan, 65 cm. bred, 17 cm. tjock. Runorna äro 15 cm. höga, med ett par undantag mycket tydliga. Det som nu finnes kvar av inskriften är dess mittparti och de sista runorna. På den vänstra långsidan stå de första bevarade runorna. Övre kortsidans inskrift finnes också kvar, men högra långsidan, där fortsättningen varit ristad, är avslagen. Inskriftens avslutning, av vilken de fyra sista runorna äro bevarade, har gått nedifrån-uppåt ungefär mitt på stenen. Den yta, som inramas av runslingan vid stenens topp, utfylles av ett kors. Strax nedanför korset är en grop, i vilken nedre delen av runorna 1—3 och övre delen av 17—19 **itþ** befinna sig. Gropen har slät botten och är 35 cm. lång, 18 cm. bred, 6 à 7 cm. djup. Inskriften lyder:

— **n** — **ana** : **eftir** : **oitr** . — **itþr** :

1 5 10 15 20

Av nr 1 är endast nedre hälften kvar. Av sammanhanget framgår, att runan troligen varit **e** eller **i**; jag har ej antecknat någon punktering synlig. Av 2 **n** synes huvudstaven nedanför bistaven och större delen av den senare, därefter den nedre punkten i ett skiljetecken, varefter man ser basen av en runa, som av sammanhanget att döma bör vara **p**. Nr 7 är **e** med en tydlig punkt. Så läser även L., men Vistrand har här **i**. 12 **o** har bistavarna till vänster. Efter 15 **r** är stenens yta gropig. Den punkt, som här följer, har jag ansett vara huggen, men varken L. eller Vistrand ha tagit den med. Efter denna punkt synes nedersta delen av en stav, som saknas både hos L. och Vistrand. 17 är **i**. Den övre delen är tydlig, den nedre synes endast styckvis. Den sneda fåra, liknande en **a**-bistav, som övertvårar huvudstaven, är oregelbunden och knagglig, ej huggen. 18 **t** är tydligt. Detsamma kan sägas om huvudstavarna till 19—20 **pr**. Bistavarna till dessa två runor äro emellertid mycket grunda och svaga. Skillnaden i tydlighet mellan dem och ristningen för övrigt är påfallande, och man kan även lägga märke till hur otympligt 20 **r**s bistav stöter intill ramlinjen. De avslutande två punkterna, som ej uppmärksamats av föregående undersökare, sitta på denna linje. Ristaren visar sig i övriga delar av inskriften erfaren och säker på handen. De båda bistavarna äro emellertid huggna. Man kan

¹ L.